

לשוננו לעם

עורכים: שושנה בהט, יוסף עופר, דוד טלשיר

מתוך

כרך מד, תשנ"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

רוב רובו

זיה חשוב מאוד, אמר המלך...
לא חשוב, מתכוון הוד-מלכותו, כמובן, ...
לא חשוב התכוונתי, כמובן, מיהר המלך לומר,
והמשיך למלמל לעצמו בקול נמוך:
'חשוב - לא חשוב - לא חשוב - חשוב -'
כאילו ביקש למצוא איזה ביטוי מצלצל טוב יותר.
עליסה בארץ הפלאות, פרק 12

א. רוב רובו והצירופים הקרובים לו

קטע מתוך הרומן "המצב השלישי" לעמוס עוז הוא שהניע אותי לבדוק את המשמעות ואת ההשתלשלות של הביטוי **רוב רובו**. פימה, גיבור הספר, מהרהר על מה שביקש אביו לומר לו לפני מותו. בדמיונו אמר לו אביו שהוא, פימה, היה בקטנותו

ילד חומצתי, חריף-שכל, ילד שאין לו תאוה עמוקה יותר מאשר לתפוס את המבוגרים בשגיאה. בטעות לשונית. לנצח אותם בוויכוח. להכריח את המבוגרים שיניפו דגל לבן. מישהו מהאורחים היה משתמש, למשל, בביטוי "רוב רובו של העם" - ואתה מפינתך היית מעיר בנחת כי הביטוי "רוב רובו" פירושו רק עשרים וחמישה פסיק אחד אחוז, כלומר מיעוט ולא רוב.

עמוס עוז, **המצב השלישי**, ירושלים 1991, עמ' 123

פימה הקטן צדק, כי לפי המילון והתחביר "רוב רובו של העם" אינו אלא 'הרוב של הרוב של העם', ובמספרים עגולים הביטוי "הרוב של העם" אינו מציין בהכרח יותר מאשר 51 מתוך 100, והרוב של 51 הוא 26. המשפט "רוב רובו של העם תמכו בהצעה" יהיה אמתי אם זכתה ההצעה גם לתמיכה של 26 אחוז בלבד. **רוב רובו** מציין מספר קטן יותר מ**רוב** סתם, מפני שאינו מציין את הרוב כולו אלא חלקו הגדול, והרוב של הרוב יכול להיות מיעוט. כיצד אפוא אנו משתמשים בביטוי בהוראת 'רובו המכריע, החלק הרב ביותר' (כהגדרתו של אבן-שושן)? נראה שמשמעות זו של הצירוף

אינה נובעת מן המשמעות הקוגניטיבית של רכיביו, אלא מצלילם: כיוון ששומעים פעמיים **רוב** נוצר בנו הרושם שיש כאן יותר מרוב רגיל, אלא רוב שהוא כמעט הכול.

המילון של בן-יהודה אינו מביא את הצירוף הזה. אבן-שושן מביא אותו בציון של "הספרות החדשה", ומעיר עליו "בלשון-הדיבור, על-משקל: כל-כולו", ומבאר אותו כפי שאמרנו למעלה, בלי להביא לו עדות.

אשר לביטוי **כל כולו**, שאבן-שושן רואה בו את התבנית שהביטוי **רוב רובו** נוצר על פיה, אף הוא חדיש: אינו במילון בן-יהודה, ובא אצל אבן-שושן בציון של "הספרות החדשה", בהוראת "כולו ממש, מתחילתו ועד סופו"; העדויות הן משל סופרי דורנו. אמנם, אפשר לראות כשורש לביטוי זה ביטוי דומה לו הבא כבר במקרא, אולם בהפרדת רכיביו, כגון "**וכל** בית ישראל **קָלָה**" (יחזקאל יא, טו). וכך הוא מצוי בלשון חכמים: "**כל** העולם **כולו**", "**כל** השנה **כולה**", "**כל** היום **כולו**", "**כל** התורה **כולה**".

בצירוף **רוב רובו** מתקיימת דרך שהיא רגילה בעברית, הכפלת השם להבעת ההפלה, ועליה כבר הצביע יצחק פרץ: שיר השירים, קודש הקדשים, עבד עבדים ועוד. כך גם בלשון שלאחר המקרא: חדרי חדרים, סוד הסודות, סודי סודות, תוך תוכו, לב לבו. שני הצירופים האחרונים דומים במבנם במיוחד לצירוף שלנו. **תוך תוכו** שימש בלשון חכמים כפשוטו, להבעת מחיצה בתוך מחיצה:

"וכל כלי חרש אשר יפל מהם אל תוכו כל אשר בתוכו יטמא ואתו תשברו" (ויקרא יא, לג) – "אל תוכו" כשיפול לתוכו טמא ולא כשיפול לתוך תוכו; כיצד? חבית שהיא נתונה בתנור ופיה למעלה מן התנור – השרץ בחבית, אוכלים ומשקים שבתנור טהורים.

ספרא, שרצים, ז, א (מהד' ווייס נג ע"ד – נד ע"א)

בלשון ימינו משמש הביטוי הזה בהשאלה להוראת 'פנימיותו העמוקה ביותר'. אולם שימוש זה הוא כנראה מאוחר יחסית, ולא מצאנו אותו אפילו פעם אחת במאגר הממוחשב של ספרות התשובות באוניברסיטת בר-אילן.

בפלט המחשב נמצא לכאורה **רוב רובו** פעם אחת ויחידה, באחת התשובות של המהרשד"ם, הוא הרב שמואל די מדינה, אחד הגדולים ממורי ההוראה של סלוניקי במאה ה־17. אבל אין זאת אלא מהתלה של המחשב. המשפט "אחר שהיה **רוב רובו** ככולו" צריך לפסקו "אחר שהיה רוב – רובו ככולו". "רובו ככולו" הוא כלל תלמודי ידוע (אך הביטוי משמש בלשונו בהוראה מחדשת – וראה עליו את דברי אבן-שושן בערך "רוב", ואת ההערה של נתן מארק בלשונו לעם).

ב. רובא דרובא

מקביל לצירוף העברי **רוב רובו** הצירוף הארמי **רובא דרובא**, אף שאינם זהים במדויק, כי הדיוק היה מחייב **רוב של הרוב** או **רובא דרוביה**. ושוב: **רובא דרובא** הוא 'הרוב של הרוב', ומילולית הוא עשוי לציין אף מיעוט, אך הוראתו המקובלת 'רוב גדול, רוב מכריע'. **רובא דרובא** לא נמצא בגמרא (לפי הקונקורדנציה של קוסובסקי), אבל נמצא בספרות הפוסקים החל במאה ה־ט"ו. הוא בא שש פעמים בספר **תרומת הדשן**, פרי עטו של הפוסק הנודע משה איסרלין, שחי באוסטריה במאה ה־ט"ו, ומתוך פעמיים בהוראה מובהקת המנוגדת ל**רובא** סתם. באחת מתשובותיו נידונה הבעיה אם בהמה חולבת (= שופעת חלב) אך ורק אחרי שילדה, כלומר אם אפשר לקבוע כלל ש"הבהמות אינן חולבות אלא אם כן יולדות". התלמוד אינו מכיר בכלל כזה, ואילו לגבי זמנו בעל **תרומת הדשן** כותב (ראה ברשימה הביבליוגרפית):

ואפס שאלתי ודרשתי מיהודים וארמאים [= נכרים] נשים ואנשים רבים אם ראו מימיהם פרה חולבת שלא ילדה כבר, ולא שמעתי אחד מהם שראה זה מעולם, אך בעזים שמעתי ממקצתם שלפעמים הן חולבות ה' או ד' שבועות לפני הלידה.

מזה הוא מסיק שאולי השתנה טבע בעלי החיים:

אף על גב דתלמוד לא חשיב הך דאין חולבות אלא אם כן יולדות אלא דווקא **רובא**, ולא **רובא דרובא** כמו שהוא בבהמות שלנו, יש לומר דבהמות שלהם היו משונות מבהמות שלנו.

כלומר: בזמן התלמוד כך הייתה המציאות, שהכלל הזה התקיים רק ברוב הבהמות ("רובא"), ולכן לא קבעו הלכה לפיו, ואילו בימינו הוא מתקיים ברוב גדול ("רובא דרובא"), ולכן יש סברה שאפשר לייסד עליו את ההלכה. ובמקום אחר הוא אומר באותו עניין (ולא נפרט כאן את פרטי הדיון): "והוי ליה **רובא דרובא**, ותרי רובא עדיף מ**רובא** וחזקה", כלומר "רוב הרוב" הוא "פעמיים רוב", וחזק יותר מן הצירוף של רוב וחזקה.

בספרי התשובות שאחרי **תרומת הדשן** אין מוצאים את הצירוף אלא פעמים ספורות בכל אחד מהם, פרט למהרשד"ם הנזכר בסעיף הקודם, שבתשובותיו הוא בא כמעט שלושים פעם, רובם בצירוף "רוב הפוסקים רובא דרובא", כלומר במשמעות של חיזוק והפלגה, כגון "לדעת רוב הפוסקים ז"ל, רובא דרובא, היא חליצה כשרה", או "פשיטא שלדעת רוב

הפוסקים ז"ל, רובא דרובא, הוי חליצה מעולה". אחרי כן הצירוף חוזר להיות נדיר, אך הוא מרובה יחסית – למעלה מעשרים וחמש פעמים – בתשובות החתם סופר (הונגריה, 1762–1839), ונעשה שכיח ביותר בלשון חכמי המאה העשרים.

ג. מיעוטא דמיעוטא

פעמים אחדות מצאנו בדברי הפוסקים **רובא דרובא** מנוגד ל**מיעוטא דמיעוטא**. כך למשל ב**תרומת הדשן**: "מלתא דלא שכיח כלל לא חיישנן **דמיעוטא דמיעוטא** הוא, ואנן כהאי גוונא אזלינן ב**תרובא דרובא**" (= דבר שאינו שכיח כלל איננו חוששים לו, כי הוא מיעוט של מיעוט, ואנו באופן כזה הולכים אחרי הרוב של הרוב); "הילכך **רובא דרובא** דרבוותא [= הרוב של הרוב של הרבנים] לאיסור, ומיעוטא דמיעוטא להיתר, ואין לסמוך עליו כלל" (מהרי"ט); "וכל שכן וקל וחומר דעבד **כרובא דרובא** [= שעשה כמו הרוב של הרוב], והחולקים הם **מיעוטא דמיעוטא**" (גנת ורדים), ועוד. בתלונה של קהילה אחת שפרנסיה לוקחים לעצמם את ה"חילוקים", הם המתנות הניתנות כדי לחלקן בין הנצרכים, נאמר:

לפעמים שבא שום חילוק בפרסום, שאינם יכולים להסתיר הדבר [ר"ל אין הפרנסים יכולים להסתיר מהציבור – ג"צ], מחלקים **מיעוטא דמיעוטא** בין קצת בעלי תורה, ו**רובא דרובא** מחלקים ביניהם.

שו"ת מהריט"ץ

סמיכות הצירוף **רובא דרובא** לצירוף **מיעוטא דמיעוטא** עשוי להאיר את עינינו. הביטוי **מיעוטא דמיעוטא** נמצא בתלמוד (לפי הקונקורדנציה) במשפט החוזר פעמיים: "**מיעוטא דמיעוטא** לא חייש רבי מאיר" (יבמות קיט ע"ב; עבודה זרה לד ע"ב), כלומר: רבי מאיר אינו חושש למיעוט של מיעוט; הוא נמצא בכל הספרות של שאלות ותשובות, מן המאה הי"ג עד ימינו. ביטוי זה תוכו כברו, כלומר משמעותו המקובלת, 'מיעוט של מיעוט, מיעוט קטן', נובעת ממשמעות רכיביו, ולכן אינו מעורר כל תמיהה. סביר להניח שבאנלוגיה ל**מיעוטא דמיעוטא** נוצר **רובא דרובא** – אלא שהאנלוגיה אינה כאן אלא מין סימטריה פורמלית: הצירוף **מיעוטא דמיעוטא** שפירושו 'מיעוט קטן' הוליד את הצירוף **רובא דרובא** ששימש

במשמעות 'רוב גדול', אף על פי שכאשר מנתחים אותו לרכיביו רואים שאין הדבר כן. המשמעות של **רובא דרובא** היא 'סינתטית' ולא 'אנליטית'.

* * *

כך היא אפוא דרך יצירתו של הביטוי **רוב רובו**. מצד אחד הוא תרגום של **רובא דרובא**, וביטוי זה עצמו נובע בדרך של אנלוגיה ניגודית פורמלית מן הביטוי **מיעוטא דמיעוטא**. מצד אחר **רוב רובו** בנוי על התבנית של **כל כולו**, ואולי אף מושפע מן הביטוי **רובו ככולו** בהוראתו המאוחרת, וחיזוק לשימוש בא מן הכפלת המלה **רוב** שבו, הנותנת את ההרגשה שיש כאן "פעמיים רוב", "תרי רובא", כפי שאמר בעל **תרומת הדשן** (לעיל, סעיף ב), כלומר רוב מופלג. יתר על כן, כפל מעין זה, כגון **שיר השירים**, שכיח בעברית להבעת הפלגה. מכל מקום המשמעות הנהוגה של הצירוף **רוב רובו** נובעת מצלילו ותבניתו ולא ממשמעות מרכיביו ודרך הצטרפותם. זוהי דוגמה אחת מני רבות של תופעה לשונית זו, של הצליל המכתיב את המשמעות, במקום שהמשמעות תקבע את הצליל, תופעה שהשפעה רבה לה בקביעת הלשון, ואשר לעניות דעתי לא זכתה לתשומת הלב הראויה לה – אבל זה נושא למאמר אחר, או אולי לספר. כי ברור שהמלך במשפט של **עליסה בארץ הפלאות** אינו היחיד המבקש למצוא את הביטוי אשר "מצלצל טוב יותר" במקום הביטוי המבטא ביתר דיוק את מה שהדובר מבקש להביע.

ציונים ביבליוגרפיים: יצחק פרץ, "לדרכי ההדגשה בעברית החדשה", לשוננו כו (תשכ"ב), עמ' 118–124, בייחוד עמ' 119 • נתן מארק, "הערות", לשוננו לעם כח (תשל"ז), עמ' 62 • **שאלות ותשובות מהרשד"ם**, חושן משפט, סימן קנ"ג, ד"ה וראיתי • שם, אבן העזר, סימן צ"ג • משה איסרלין, **תרומת הדשן**, חלק א – שאלות ותשובות, סימן רע"א • שם, חלק ב – פסקים וכתבים, סוף סימן קכ"ט • שם, סימן רכ"ט, ד"ה שנה טובה • **שו"ת מהריט**, חלק ב – יורה דעה, סימן י'. ד"ה ויש סרכא • אברהם בן מרדכי הלוי, **גנת ורדים**, חלק שני, חלק אבן העזר, כלל ב, סימן י"ג • **שו"ת מהריט"ץ**, חלק א, סימן קע"ט, ד"ה קהל קדוש.

[תודתי למפעל השו"ת של אוניברסיטת בר-אילן ולד"ר צבי בצר שערך את החיפושים בשבילי. עוד אני מודה לד"ר דוד טלשיר, שהפנה אותי לדברים של פרץ ושל מארק].